

חיוב הקטן בעצמו במצוות ויכולתו להוציא אחר א

א. בדפים הקודמים עסקנו בעיקר בשאלה מי חייב לחנך את הקטן. בדף זה נתבונן בשאלה הבאה: התורה פטרה את הקטנים ממצוות. האם חכמים שינו זאת? האם הם חייבו את הקטן עצמו במצוות או שהם רק חייבו את ההורים לחנך את בניהם לקיום מצוות?
שאלה זו יכולה להשליך על השאלה הבאה: תנאי לכך שאדם יוכל להוציא אחר הוא שהאומר יהיה מחויב במצוה ברמת החיוב של השומע. קטן מחויב לכל היותר מדרבנן, כך שודאי שהוא אינו יכול להוציא ידי חובת מצוות דאורייתא. אך האם הוא יכול להוציא אחר במצוות דרבנן? אם נאמר שחכמים חייבו את הקטן, ולא רק את האב, ניטה להשיב תשובה חיובית: הוא מחויב כמוהו ומדוע שלא יוכל להוציא? אך אם נאמר שחכמים חייבו רק את האב, ולא את הקטן, ניטה להשיב תשובה שלילית: הוא אינו חייב אף מדרבנן כך שאין ביכולתו להוציא אחר. מהי אפוא התשובה? האם הקטן יכול להוציא ידי חובה? האם חכמים חייבו גם אותו או רק את אביו?

ב. ננסה להתבונן במקורותיו הראשוניים של דין חינוך כדי לנסות ולמצוא בהם תשובה. נפתח במשניות, במשנה בסוכה (ב, ח):

נשים ועבדים וקטנים פטורים מן הסוכה קטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה.

ובפרק הבא, העוסק בדיני ארבעת המינים (ג, טו):

קטן היודע לנענע חייב בלולב.

ובמסכת חגיגה, במשנה שעוסקת במצוות העליה לרגל (א, א):

הכל חייבין בראייה, חוץ מחרש, שוטה, וקטן... איזהו קטן (שאינו חייב) – כל שאינו יכול לרכוב על כתפיו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית, דברי בית שמאי. ובית הלל אומרים: כל שאינו יכול לאחוז בידו של אביו ולעלות מירושלים להר הבית, שנאמר שלש רגלים.

במסכת סוכה מובאת הברייתא (סוכה מב):

תנו רבנן: קטן היודע לנענע – חייב בלולב, להתעטף – חייב בציצית, לשמור תפילין – אביו לוקח לו תפילין. יודע לדבר – אביו לומדו תורה וקריאת שמע.

התבונן בדברי רבותינו התנאים, תוכל למצוא בדבריהם תשובה לשאלתנו? נסה לחשוב על עצם השאלה: איזו מבין האפשרויות נראית לך סבירה יותר, שחכמים חייבו רק את האב או שהם חייבו גם את הקטן?

ג. נמשיך אל סוגיות הש"ס ואל דברי רבותינו הראשונים. נפתח בסוגיה בברכות (כ):

אמר ליה רבינא לרבא: נשים בברכת המזון (חיובן של נשים בברכת המזון), דאורייתא או דרבנן? למאי נפקא מינה – לאפוקי רבים ידי חובתן. אי אמרת דאורייתא – אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא, [ואי] אמרת דרבנן – הוי שאינו מחוייב בדבר, וכל שאינו מחוייב בדבר – אינו מוציא את הרבים ידי חובתן (אם האשה חייבת מדאורייתא היא יכולה להוציא גבר, אך אם היא חייבת מדרבנן היא אינה יכולה להוציא) מאי? – תא שמע, באמת אמרו: בן מברך לאביו, ועבד מברך לרבו, ואשה מברכת לבעלה; אבל אמרו

חכמים: תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכין לו. אי אמרת בשלמא דאורייתא (שהיא חייבת מהתורה) – אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא (אז מובן כיצד היא יכולה להוציא), אלא אי אמרת דרבנן – אתי דרבנן ומפיק דאורייתא? (אז איך היא יכולה להוציא, ומכאן שהיא חייבת מהתורה) – ולטעמיה, קטן בר חיובא הוא (מהתורה, והרי הברייתא אומרת גם שכן מברך לאביו, ומן הסתם מדובר על בן קטן, אחרת מה החידוש בכך?) – אלא, הכא במאי עסקינן – כגון שאכל (האב) שיעורא דרבנן, (כזית ולא כדי שביעה) דאתי דרבנן (הקטן, שחיובו רק מדרבנן) ומפיק דרבנן (את הגדול שאכל שיעור שמחייב מדרבנן. ולכן אי אפשר ללמוד מהמשנה שאשה חייבת מדאורייתא – הברייתא נאמרה במקרה שבו הבעל חייב מדרבנן ויתכן שרק משום כך היא יכולה להוציא).

מה מנסה הגמ' להוכיח מהברייתא שאומרת 'ואשה מברכת לבעלה'? כיצד היא דוחה את הראיה? כיצד המקרה הראשון, 'בן מברך לאביו', מסייע לה לדחות את הראיה? מתי אפוא קטן יכול להוציא גדול ידי חובה?

נתמקד בחלק הנוגע לקטן. הברייתא אומרת שביכולתו של הקטן להוציא את אביו כאשר האב חייב מדרבנן. עולה מכך שחכמים חייבו את הקטן בעצמו ולא רק את האב: לכן הוא יכול להוציא אחר. אולם, מהמשנה במגילה משתמע אחרת. המשנה עוסקת בשאלה מי יכול לקרוא מגילה ואומרת (מגילה ב, ד):

הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן, רבי יהודה מכשיר בקטן. מסתבר שגם רבי יהודה לא יאפשר לקטן שלא הגיע לגיל חינוך לקרוא במגילה ולהוציא אחרים, ומכאן שת"ק ורבי יהודה נחלקו בדינו של קטן שהגיע לגיל חינוך ות"ק פוסל אותו מלקרוא במגילה. מדוע? מה בין קריאת מגילה ובין ברכת המזון? אם הוא יכול להוציא אחר בברכת המזון, מדוע הוא אינו יכול להוציא בקריאת מגילה? נחדד יותר את השאלה: פסילתו של קטן מלכהן כשליח ציבור¹ מובנת ואינה קשה על יכולתו להוציא אחר בברכת המזון: כדי להיות שליח ציבור אין די בחיוב במצוות ואין זה מכבודו של הציבור שקטן יהיה שליחו. אך המשנה עוסקת גם באדם שקורא במגילה לחברו, לא כחלק מקריאה ציבורית², ופוסלת אותו מלעשות זאת. פסול זה איננו נובע אם כך מאי יכולתו לכהן כשליח ציבור, דבר ששב ומציף את השאלה: מדוע הוא יכול להוציא בברכת המזון ולא במגילה?

נסה להתמודד עם השאלה.

ד. רבותינו הראשונים הלכו בכמה דרכים, ונפתח בתשובת הרמב"ן המובאת בדברי הריטב"א (מגילה יט):

והאי קטן דאיפליגו רבנן ור' יהודה דוקא קטן שהגיע לחינוך ובהא הוא דמכשיר ר' יהודה כדאיתא בגמ' בהדיא [אבל] קטן שעדיין לא הגיע לחינוך הא לא תזי למידי, וקשיא להו לרבוותא ז"ל אי בקטן שהגיע לחינוך הא מיחייב מדרבנן וכיון דמגילה מדרבנן היא אתי דרבנן ומפיק דרבנן כדאמרינן בברכות במי שמתו (כ' ב') אשה מברכת לבעלה דאכל שיעורא דרבנן,

1. כעולה מדברי המשנה במגילה ד, ו.
2. כתבתי כך כדי לחדד יותר את השאלה. השאלה הייתה במקומה גם אילו זו הייתה קריאה ציבורית: קטן הרי כשר עקרונית לקרוא בתורה כמבואר באותה משנה.

וא"כ מאי טעמא דרבנן הכא... והנכון דקטן שהגיע לחינוך אינו מחוייב במצות כלל ואפילו מדרבנן אלא שאנו מצווין עליו לחנכו במצות, ולא עוד אלא שאפילו הוא אוכל נבלות אין ב"ד מצווין להפרישו כדמוכה במסכת נדה (מ"ו ב') וכדכתיבנא במסכת ע"ז, ולפיכך אינו ראוי להוציא אחרים אפילו במצות דרבנן שכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתו, אבל הכא בהא פליגי דר' יהודה סבר כיון שהגיע לחינוך שאר מצות ראוי הוא לחייבו במגילה לפי שהיה באותו הנס, וכעין שחייבו בה את הנשים שהיו פטורות ממנה מן הדין לפי שהוא מצות עשה שהזמן גרמא וחייבו אותן לפי שהיו באותו הנס (בכל המצוות הוא פטור ורק האב חייב לחנכו, רק בקריאת מגילה רבי יהודה סבור שחכמים חייבו את הקטן בעצמו מפני שגם הוא היה באותו הנס), ורבנן סברי דנשים דבעלמא בנות חיובא ניהו מחייבי בזו שעשו אותם כאילו היה מצוה שלא הזמן גרמא אבל קטן דפטור אפילו מאיסורין חמורין של תורה ומעונשין אף במצוה זו לא נחייב אותו מטעם שהיה באותו הנס, וזה טעם כעיקר, והלכתא כרבנן, ואי קשיא לך הא אמרינן (ברכות כ' ב') בן מברך לאביו ואשה מברכת לבעלה, ההיא בן גדול היא, ולא קתני אלא משום סיפא דתבוא מארה דהוה כסופר מברך ובור יוצא.

מהי המחלוקת בין רבי יהודה לחכמים בקריאת מגילה לפי פירושו של הריטב"א? מה הוא יענה על השאלה האם החיוב על הקטן או רק על האב?

לדבריו, חכמים חייבו רק את האב ולא את הקטן, ולכן הוא אינו יכול להוציא גדול ידי חובת מקרא מגילה. רבי יהודה סבור שלקריאת מגילה דין ייחודי בשל סברת 'אף הם היו באותו הנס' שמחייבת נשים בקריאת מגילה, וחכמים חולקים עליו וסבורים שדינה של קריאת מגילה כשאר המצוות. הברייתא שאומרת 'בן מברך לאביו' עוסקת בבן גדול, והחידוש שבה הוא חלקה השני שמסתייג מאדם שלא יודע לברך בעצמו ונוזקק לאחר שיוציא אותו ידי חובה.

כדי להבין טוב יותר את עמדת הרמב"ן ואת הדרך שבה הבין את סוגיית ברכות נלמד את דבריו במלחמות (מלחמות ה' ברכות דף יב. בדפי הרי"ף):

וא"ת בן לאביו תפתר כשמגיע לכלל שנותיו לפום גמרא דילן, דלא קשיא להו בן לאביו בעיקר נוסחי.

כלומר, בגרסאות העיקריות של התלמוד בכלל לא מופיע המשפט 'ולטעמיך קטן בר חיובא הוא?' אלא, הכא במאי עסקינן - כגון שאכל שיעורא דרבנן, דאתי דרבנן ומפיק דרבנן. מופיע רק המשפט, 'הכא במאי עסקינן כגון שאכל שיעורא דרבנן, דאתי דרבנן ומפיק דרבנן'. הסוגיה עוסקת בשאלה האם נשים חייבות מדאורייתא או מדרבנן. היא מנסה להוכיח מהברייתא, 'אשה מברכת לבעלה', שנשים חייבות מדאורייתא, ודוחה זאת על ידי העמדת הברייתא במקרה שבו הבעל חייב מדרבנן בלבד. המשפט, 'בן מברך לאביו', עוסק בבן גדול. הוא ודאי יכול להוציא את אביו גם אם האב חייב מדאורייתא, והגמ' העמידה את הברייתא במקרה של חיוב דרבנן בשל החלק שעוסק ביכולת האישה להוציא בעלה. וכך מסביר הר"ן (מגילה דף ו: בדפי הרי"ף):

והרמב"ן ז"ל תירץ דרבנן סבירא להו שאינו בדין שהקטן אף על פי שהגיע לחנוך יוציא הגדולים ידי חובתם משום דלאו מצוה דידיה אלא דאבוה דאיהו לא מיחייב במצות כל עיקר. ור' יהודה עצמו לא התיר בקטן אלא במגילה מפני שכולם היו באותו הנס. ומה שאמרו בן מברך לאביו בן גדול איירי נמי [והאי] דאמרינן תבא עליו מארה היינו משום שאינו יודע לברך והאי

דאוקימנא ליה התם בדאכל שיעורא דרבנן היינו משום דקתני דאשה מברכת לבעלה מוקמינן לה הכי לומר שאין הנשים חייבות בברהמ"ז מדאורייתא.

סכס את התמודדות הרמב"ן עם הקושי שבין שתי הסוגיות, ואת תשובותיו לשאלת יכולת הקטן להוציא אחר ולשאלה האם החיוב גם על הקטן.

ה. הרמב"ן סבור אפוא שחכמים חייבו רק את האב ולא את הקטן. לדעתו הקטן אינו יכול להוציא גדול, והברייתא, 'בן מברך לאביו', עוסקת בבן גדול. התוספות גורסים כגוסתנו, 'ולטעמך קטן בר חיובא הוא אלא הכא במאי עסקינן כגון דאכל שיעורא דרבנן', דבר שמונע מהם ללכת בדרכו של הרמב"ן ומכריח אותם להתמודד עם הקושי: מה בין ברכת המזון למגילה? נלמד את תשובתם (מגילה יט):

וי"ל דלעולם מיירי בקטן שהגיע לחינוך ואפ"ה פסלו רבנן משום דמגילה ליכא חיובא אפילו בגדולים אלא מדרבנן וקטן אין מחויב אלא מדרבנן אפילו בשאר מצות ובגדול ליכא אלא חד דרבנן במגילה שהרי בשאר מצות הוא חייב דאורייתא ולא אתי תרי דרבנן (אחד, מגילה שחיובה מדרבנן בלבד; שני, קטן שחיובו תמיד מדרבנן) ומפיק חד דרבנן, אבל ההיא דברהמ"ז מיירי שהקטן אכל כדי שביעה דהוי חיובא דאורייתא (אילו היה גדול) וליכא אלא חד דרבנן (היותו קטן) ומפיק האב שלא אכל אלא שיעורא דרבנן.

מהי תשובת התוספות?

לדעתם, אדם שמחויב ב'תרי דרבנן', כלומר שקיימות שתי סיבות לכך שחיובו מדרבנן בלבד, איננו יכול להוציא אדם שמחויב ב'חד דרבנן', שקיימת רק סיבה אחת לכך שחיובו מדרבנן. קיימות שתי סיבות לכך שהקטן מחויב מדרבנן בלבד בקריאת מגילה: היותו קטן והיותה של מצוות קריאת מגילה מצוה דרבנן. הגדול לעומתו חייב מדרבנן בלבד מסיבה אחת, בשל היותה של מצוות קריאת מגילה מצוה דרבנן. מאחר שכך, הרי שהקטן, 'תרי דרבנן', לא יכול להוציא את הגדול, 'חד דרבנן'. באיזה מצב קטן יכול להוציא בברכת המזון גדול שחייב מדרבנן? רק כאשר הקטן אכל כדי שביעה, אז הוא חייב מדרבנן בלבד רק בשל היותו קטן. אך כאשר הקטן אוכל כזית אין ביכולתו להוציא גדול, שכן אז הקטן חייב מדרבנן בשל שתי סיבות, אכילתו כזית בלבד והיותו קטן, בעוד שהגדול חייב מדרבנן רק מסיבה אחת, אכילתו כזית ולא כדי שביעה.

סברת התוספות מובנת לך? נסה להתבונן בדברים ולהשוב על הגיונם ומשמעותם.

דברי התוספות מעט קשים לכאורה: מדוע שיהיה הבדל משמעותי בין אדם שחייב מדרבנן מסיבה אחת ובין אדם שחייב מדרבנן בלבד משתי סיבות? מדוע שתהיה לכך השפעה, הרי שניהם חייבים מדרבנן? זאת ועוד, הברייתא אומרת 'בן מברך לאביו' בלא תנאי. גם הגמ' שפירשה את הברייתא העמידה אותה במצב שבו הגדול אוכל שיעור שמחייב מדרבנן, כזית, וכלל לא עסקה בכמות שעל הקטן לאכול. עולה אפוא מפשטות דברי הגמ' והברייתא שהבן יכול לברך לאביו גם כאשר הוא אוכל רק כזית, 'דאתי דרבנן ומפיק דרבנן', בעוד שלפי פירוש התוספות דין הברייתא נכון רק כאשר הבן אוכל שיעור כדי שביעה, שיעור שהיה מחייבו מהתורה אילו היה גדול.

1. התוספות, בניגוד לרמב"ן, סבורים אפוא שחכמים חייבו גם את הקטן. בכל זאת לדעתם הוא בדרך כלל לא יוכל להוציא גדול גם במצוות דרבנן כקריאת מגילה. זאת משום שהגדול חייב מדרבנן מסיבה אחת בעוד שהם חייבים מדרבנן בשל שתי סיבות, היותם קטנים ומשום שהמצוות מצוות דרבנן. הרשב"א מסכים לשיטת התוספות שחכמים חייבו גם את הקטן. הוא מסכים גם שלמרות זאת קטן בדרך כלל לא יכול להוציא גדול. זאת מלבד בברכת המזון, וכפי שלימדה הברייתא 'בן מברך לאביו'. אך הוא חולק בטעם ובהיקף. נלמד את דבריו (מגילה יט):

ולי נראה דכל שעיקר המצוה מדרבנן כמגילה והלל חמירא ומצות חנוך קילא טפי והלכך לא מפיק, אבל ברכת המזון דעיקרא דאורייתא אלא שהחמירו לכזית ולכביצה, החמירו בפחות משיעורו אטו שיעורו, אף קטן שהגיע לחנוך שהוא לחומרא להרגילו קודם זמנו כדי שיהא רגיל במצוות כשיגיע זמנו וכענין שכתוב חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה הלכך דינא הוא דמפיק ליה דחד גוונא נינהו כנ"ל.

מדוע קטן אינו יכול בדרך כלל להוציא גדול? מדוע הוא יכול להוציא בברכת המזון?

קטן אינו יכול בדרך כלל להוציא גדול, 'הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן', מפני שחיובו של הגדול הוא חיוב עצמי בעוד שהקטן חייב רק כסייג, כאמצעי לכך שיקיים את המצוות בגדלותו. בכל זאת, קטן יכול להוציא גדול שחייב מדרבנן בברכת המזון, 'בן מברך לאביו', מפני שגם חיובו של הגדול הוא סייג ואמצעי ולא חיוב עצמי: חכמים חייבו לברך על אכילת כזית כדי שאדם יברך על אכילתו כדי שביעה. חיובם של הקטן והגדול בברכת המזון על אכילת כזית זהה אפוא ברמתו ומהותו, דבר שמאפשר לקטן להוציא את הגדול ידי חובה. ההבדל בין התוספות לרשב"א הוא שלדעת הרשב"א אין צורך לצמצם את הברייתא למקרה שבו הקטן אכל כדי שביעה, שכן אין משמעות לשאלה אם הוא חייב מדרבנן בלבד מסיבה אחת או משתי סיבות.

אילו היית צריך לבחור באיזו דרך ללכת, בדרך התוספות או בדרך הרשב"א, באיזו מהדרכים היית צועד? מדוע? מה היתרונות שאתה רואה בדרך הרשב"א?

בדף הבא נמשיך ונעסוק בסוגיה עמוקה זו ונתמקד בדרכו של הרמב"ם.

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. חזור על הקושי היסודי בין הברייתא, 'בן מברך לאביו', כפי שפירשה אותה הגמ', ובין המשנה 'הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן רבי יהודה מכשיר בקטן'.
  2. כיצד השיבו על קושי זה הרמב"ן, התוספות והרשב"א?
- מהי תשובתם לשאלות הבאות: האם חכמים חייבו רק את הגדול או גם את הקטן? האם ומתי קטן יכול להוציא גדול ידי חובה? כיצד כל אחת מהשיטות מפרשת את הברייתא 'בן מברך לאביו'? באיזה בן מדובר וכמה הוא אכל?

חיוב הקטן בעצמו במצוות ויכולתו להוציא אחר ב

א. בדף הקודם התחלנו לעסוק בשאלה האם חכמים חייבו רק את האב או גם את הקטן, ובהשפעה של שאלה זו על יכולת הקטן להוציא גדול במצוות דרבנן. למדנו שתי דרכים מרכזיות: דרכו של הרמב"ן הסבור שחכמים חייבו רק את האב ועל כן קטן אינו יכול להוציא גדול ידי חובה במצוות דרבנן; ודרכם של התוספות והרשב"א שחכמים חייבו גם את הקטן. ראינו שבכל זאת גם התוספות והרשב"א סבורים שבדרך כלל הקטן אינו יכול להוציא גדול במצוות דרבנן מלבד במצבים מיוחדים. הרשב"א תלה זאת באופי חיובו של הקטן, בכך שמטרת חיובו היא להרגילו לקיים את המצוה בעתיד ולמעשיו אין ערך עצמי בהווה. לדבריו קטן יוכל להוציא גדול רק כאשר אופי חיובו של הגדול דומה באופיו. כך הוא המצב לדעתו בברכת המזון: מטרת חיובו של הגדול שאכל כזית היא שיברך כאשר יאכל כדי שביעה, חיוב שהוא אמצעי לחיוב אחר. רק בחיובים שכאלו יכול הקטן להוציא גדול ולא בקריאת מגילה למשל, מצווה שאינה אמצעי לקיום מצוות אחרות. בדף זה נפגש עם דברי הרמב"ם וננסה להתבונן בדבריו בסוגיה עמוקה זו, דברים שמפוזרים במספר מקומות. נפתח בדברי הרמב"ם בהלכות חמץ (חמץ ומצה ו, י):

הכל חייבין באכילת מצה אפילו נשים ועבדים, קטן שיכול לאכול פת מחנכין אותו במצות ומאכילין אותו כזית מצה.

הכסף משנה מדייק בדבריו (שם):

הכל חייבין באכילת מצה וכו' קטן שיכול לאכול פת וכו'. דע שבפרק הקורא את המגילה למפרע כתב הרמב"ן דכי אמרינן קטן חייב לאו למימרא דאיהו חייב דאיהו לאו בר חיובא הוא כלל אלא חיובא אאבוה רמיה. וכן נראה דעת רבינו שלא כתב הכל חייבין באכילת מצה אפילו נשים ועבדים וקטנים אלא קטן שיכול לאכול כזית מחנכים וכו' כלומר דחיובא אאבוה רמיה וכן כתב פרק א' דהלכות מגלה הכל חייבים אנשים ונשים וכו' ומחנכין את הקטנים לקרותה ושלא כנראה מדברי הר"ן ז"ל שם.

כיצד לומד הכסף משנה מדברי הרמב"ם שהוא סובר כרמב"ן?

נצעד בעקבות דברי הכסף משנה אל דברי הרמב"ם בהלכות מגילה (א, א):

והכל חייבים בקריאתה אנשים ונשים וגרים ועבדים משוחררים, ומחנכין את הקטנים לקרותה. הכל חייבים בקריאתה, הכל חייבין באכילת מצה, אנשים ונשים, עבדים ומשוחררים, אך לא קטנים, אותם רק מחנכים לקרותה, מאכילים אותו כזית מצה. כך גם עולה מהאופן שבו הרמב"ם מנמק את חוסר יכולתו של הקטן להוציא גדול בקריאת מגילה (מגילה א, ב):

אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא יצא ידי חובתו והוא שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה, לפיכך אם היה הקורא קטן או שוטה השומע ממנו לא יצא.

כיצד היו מנסחים התוספות והרשב"א את הנימוק לכך שקטן אינו יכול להוציא גדול? כיצד מנמק זאת הרמב"ם? תוכל ללמוד מנימוקו שהוא צועד בדרך הרמב"ן?

עולה אפוא מדברי הרמב"ם שהוא סובר כרמב"ן שחכמים חייבו רק את האב ולא את הקטן. והנה, הדרך הזו הובילה את הרמב"ן לפרש שהברייתא, 'בן מברך לאביו', עוסקת בבן גדול, שהרי בן קטן שאינו מחויב אינו יכול להוציא גדול. הרמב"ם הולך כאמור בדרכו של הרמב"ן ונצפה אפוא שהוא גם יפסוק שקטן אינו יכול להוציא גדול בברכת המזון. אולם, הרמב"ם כותב (ברכות ה, טו - טז):

ובן מברך לאביו, ועבד מברך לרבו, ואשה מברכת לבעלה, ויוצאין ידי חובתן, אבל אמרו חכמים תבא מארה למי שאשתו ובניו מברכין לו. במה דברים אמורים שיצאו ידי חובתן בזמן שאכלו ולא שבעו שהן חייבים לברך מדברי סופרים ולפיכך מוציאין אותן קטן או עבד או אשה מידי חובתן, אבל אם אכל ושבע שהוא חייב בברכת המזון מן התורה, בין אשה בין קטן או עבד אין מוציאין אותן שכל החייב בדבר מן התורה אין מוציאין אותן מידי חובתן אלא החייב באותו דבר מן התורה כמותו.

קטן יכול להוציא גדול שמחויב מדרבנן מפני שגם הוא חייב לברך מדברי סופרים. עולה מפסיקה זו שחכמים חייבו גם את הקטן ולכן הוא יכול להוציא גדול. אם כך כיצד פוסק הרמב"ם שקטן אינו יכול להוציא גדול במגילה משום שהוא יכול לצאת רק כ'שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה, לפיכך אם היה הקורא קטן או שוטה השומע ממנו לא יצא? מה בין קריאת מגילה ובין ברכת המזון?

חשוב על האפשרות ליישב את השאלה לאור שיטת הרשב"א.

הרשב"א השיב שקטן חייב משום סייג, כדי שיקיים מצוות כשיגדל, ולכן הוא יכול להוציא גדול רק כאשר גם חיובו של הגדול הוא משום סייג. כך הוא לדעתו חיובו של הגדול לברך על אכילת כזית: סייג כדי שיברך על אכילת כזית כדי שביעה. אך לא החיוב לקרוא מגילה, חיוב עצמי. לכן קטן יכול להוציא גדול בברכת המזון על אכילת כזית ולא בקריאת מגילה. האם כך סובר הרמב"ם? האם זוהי הסיבה לכך שלדעתו קטן יכול להוציא בברכת המזון ולא בקריאת מגילה? נראה שלא: נימוקו של הרמב"ם ברור, 'והוא שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה לפיכך אם היה הקורא קטן או שוטה השומע ממנו לא יצא'. הסיבה אינה אופיו של חיוב הקטן, חיוב משום סייג ולא חיוב עצמי, הסיבה היא שהקטן אינו מחויב, כשוטה!

נראה אפוא שעלינו לאמץ את ההבחנות שכתובות בדברי הרמב"ם: חכמים חייבו את הקטן עצמו בברכת המזון אך לא בקריאת מגילה! לכן קטן יכול להוציא בברכת המזון ולא בקריאת מגילה. אך מהו טעמה של חלוקה זו? מדוע שחכמים יחייבו את הקטן בעצמו בברכת המזון ולא בקריאת מגילה? מניין שאב אותה הרמב"ם? הרב נחום רבינוביץ, בחיבורו יד פשוטה, הולך בדרך זו. כהקדמה לדבריו נלמד את המשנה בברכות, את פירושי הראשונים בה ואת דרכו של הרמב"ם.

ב. המשנה בברכות מורה שקטנים פטורים מקריאת שמע (ג, א):

נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ומן התפילין וחייבין בתפלה ובמזוזה ובברכת המזון.

מהי כוונת המשנה? האם כוונתה שהאב אינו חייב לחנך לקיום מצוות קריאת שמע? כך הסביר רש"י (רש"י ברכות כ):

קטנים - אפילו קטן שהגיע לחנוך לא הטילו על אביו לחנכו בקריאת שמע, לפי שאינו מצוי תמיד כשמגיע זמן קריאת שמע.

ר"ת חלק על רש"י (תוספות ברכות כ):

ונראה לר"ת דמיירי בקטן שלא הגיע לחנוך.

פירוש זה אילץ את ר"ת לפרש שהמשך המשנה, 'וחייבין בתפילה ובמזוזה ובברכת המזון', עוסק דווקא בנשים ועבדים ולא בקטנים, שהרי המשנה נאמרה בקטן שלא הגיע לחינוך. וכך כתב **הרא"ש** (ברכות ג, יג):

וסבירא ליה לר"ת דבלא הגיע לחנוך איירי וחייבין דסיפא קאי אנשים ועבדים לחוד. אבל קטנים פטורין מן הכל כיון שלא הגיעו לחנוך.

רבותינו הראשונים נחלקו אפוא בפירוש המשנה ובשאלה האם האב חייב לחנך לקיום מצוות קריאת שמע. כמי מהם סבור הרמב"ם? איך הוא פירש את המשנה? נתבונן בדבריו (קריאת שמע ד, א):

נשים ועבדים וקטנים פטורים מקריאת שמע, ומלמדין את הקטנים לקרותה בעונתה ומברכין לפניה ולאחריה כדי לחנכן במצות.

חשוב: האם הרמב"ם פירש את המשנה כרש"י? נסה לחשוב על האפשרות שהוא פירש את המשנה כר"ת.

הרמב"ם ודאי לא סבור כרש"י: לדעתו האב חייב לחנך את בנו לקיום מצוות קריאת שמע. האם הוא פירש את המשנה, 'נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע', כר"ת? לדעתו היא עוסקת דווקא בקטן שלא הגיע לגיל חינוך? נראה שלא. נראה יותר שהוא פירשה **כמאירי** (ברכות כ):

וקטנים יש שפ"י בו אפ"י הגיעו לחנוך. ונראה לי לפרש שהן פטורין מן הדין אבל מכל מקום מתורת חנוך אדם חייב לחנכן בכולה ובברכותיה.

המשנה עוסקת בקטן שהגיע לגיל חינוך. היא אומרת שהקטן פטור, כלומר שחכמים לא חייבו אותו, אך האב חייב לחנכו. הקטן פטור מצד עצמו והאב חייב לחנכו. נראה שכך למד הרמב"ם את המשנה. מצד אחד הוא למד ממנה ש'נשים ועבדים וקטנים פטורים מקריאת שמע', דין שודאי שאוב מדברי המשנה שמילותיה זהות. מצד שני ביחס לאותם קטנים עצמם הוא כתב 'ומלמדין את הקטנים לקרותה בעונתה ומברכין לפניה ולאחריה כדי לחנכן במצות'¹.

אם כך למד הרמב"ם את חלקה הראשון של המשנה, כעוסק בשאלת חיובו של הקטן בעצמו, הרי שכך הוא למד גם את המשך המשנה, 'וחייבין בתפילה ובמזוזה ובברכת המזון', כעוסק בחיובו של הקטן בעצמו וכמורה שחכמים חייבו את הקטן בעצמו במצוות התפילה, המזוזה ובברכת המזון!

זוהי אפוא התשובה לשאלה מניין למד הרמב"ם את ההבחנה בין ברכת המזון שבה חכמים חייבו גם את הקטן ובין שאר המצוות, כקריאת מגילה, שבהן חכמים חייבו רק את האב: הוא למד זאת מפרשנותו למשנת ברכות, משנה שעוסקת להבנתו בחיובו של הקטן עצמו במצוות ואומרת 'נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ומן התפילין וחייבין בתפלה ובמזוזה ובברכת המזון'.

ג. הרמב"ם סבור אפוא שבדרך כלל חכמים חייבו רק את האב, ובחלק מהמצוות, תפילה ומזוזה ובברכת המזון, הם חייבו גם את הקטן. מדוע חכמים עשו זאת? במה שונות אותן מצוות? מדוע בהן חכמים חייבו גם את הקטן למרות שבדרך כלל הם חייבו רק את האב? כאן נצטרף לדברי **הרב נחום רבינוביץ** (יד פשוטה קריאת שמע ד, א):

1. זו הראיה שהוא לא פירש את המשנה כר"ת אלא כמאירי.

העולה מכל זה הוא שלדעת רבינו ישנן שני סוגי מצוות שתקנו משום חינוך: א) מצוות שחייבו את האב לחנך את בנו, וחייב זה הוא הרחבת חובת האב ללמד את בנו תורה. הטילו חכמים חובה זו על האב ועל הרב המלמד את הבן תורה, אבל הקטן בעצמו הוא פטור. ב) יש מצוות אחרות שחייבו את הקטנים עצמן נוסף על חובת אביהם לחנכן. אע"פ שמן התורה הקטנים פטורין לגמרי, מכל מקום חכמים חייבום... ונראה לומר שחלוקה זו לשני סוגי מצוות חינוך יסודה בסברה פשוטה. בלי חינוך למצוות איך ניתן לצפות שהקטן יקיים את המצוות כאשר יגדלו? אפילו באיסורין כתב רבינו (הלכות מאכלות אסורות יז, כח): אע"פ שאין בית דין מצווין להפריש את הקטן, מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה, שנאמר, 'חנך לנער על פי דרכו'... אם בשב ואל תעשה כך, במקום ועשה על אחת כמה וכמה. היינו שתקנו חכמים לחייב את אביו ואת רבו ללמדו לקיים כדי לחנכו במצוות. חיוב זה הוא כללי על כל מצוות עשה כולן. זאת אומרת מצוות חינוך האחת מתפשטת על כל המצוות, בכל אחת לפי הנסיבות והדעת הדרושה להן. כל שהקטן הולך וגדל מתרחבת מצות חינוך וחלה על מצוות נוספות... מצוות חינוך כל מגמתה ותכליתה הן שכאשר יגדל יהא רגיל לקיים המצוות. ברם בקטנותו אין לו שום תועלת מקיום אותן המצוות שהרי פטור הוא לגמרי. התועלת תהיה אחר זמן כאשר יגדל ויתחייב מן התורה, והיינו שכתב רבינו כדי לחנכו במצוות, פירוש להרגילו ולהכניסו למצוות. אולם ישנן כמה מצוות ספורות שטעמן ותכליתן בחלקן ידוע לנו ותועלתן מצויה גם למי שלא נתחייב בהן מן התורה. ראינו שענין תפילה וכן הכרת הטוב יסודן בטבע הבריאה. תפילת קטן כוחה רב, שירת קטן ערכה נשגב – 'מפי עוללים וינקים יסדת עז'. לא בגלל חובה ופטור יש לדון כאן, אלא משום שהעובדות מוכיחות והטבע דורש שתפילת וברכת המזון של קטן תועלתן גדולה לאותו קטן עצמו. הוא הדין מזוזה. התורה גילתה שהמזוזה היא מקור חיים דווקא לקטנים 'למען ירבו ימיכם וימי בניכם'. אמנם מן התורה קטן לא נצטווה, אבל התורה הבטיחה שגם לקטן יש תועלת עצומה במצוה זו. מעתה במצוות אלה יש טעם לחייב את הקטן עצמו, שהרי בכל אחת מהן יש לו תועלת. כמובן שגם על מצוות אלה שייך לחייב את אביו לחנכו, אבל בנוסף ונפרד מהחובת האב יש כאן מקום לחייב את הקטן חובת עצמו הוא. חובה זו אף היא תקנו אותה כדי לחנכו, אבל לא סתם חינוך כללי "כדי לחנכו למצוות". חינוך זה הוא לאותה מצוה פרטית דווקא, שיעשנה ויפיק התועלת הכרוכה בה.

מדוע חכמים חייבו בדרך כלל רק את האב ואילו במצוות אלו, תפילה מזוזה וברכת המזון, הם חייבו גם את הקטן? מה אתה חושב על הסבר זה?

מסביר הרב רבינוביץ: בדרך כלל לקיום המצוות של הקטן אין משמעות עצמית. ערכו רק בחינוך הקטן לקיום מצוות עתידי, לכשיגדיל. לכך מספיק לחייב את האב, ואכן חכמים חייבו רק את האב. שונה היא תפילת הקטן, ברכת המזון: שם יש למעשה הקטן ערך עצמי, הצדקה עצמית, ולא רק ערך חינוכי. דבר זה מתבטא באופן החיוב: חיוב עצמי ולא רק חיוב על האב.

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. הכל חייבין באכילת מצה אפילו נשים ועבדים, קטן שייכול לאכול פת מחנכין אותו במצות ומאכילין אותו כזית מצה.

- והכל חייבים בקריאתה אנשים ונשים וגרים ועבדים משוחררים, ומחנכין את הקטנים לקרותה. כיצד למד הכסף משנה מדברי הרמב"ם הללו שהוא סובר כרמב"ן?
2. אחד הקורא ואחד השומע מן הקורא יצא ידי חובתו והוא שישמע ממי שהוא חייב בקריאתה, לפיכך אם היה הקורא קטן או שוטה השומע ממנו לא יצא. מדוע השומע קריאת מגילה מקטן לא יצא ידי חובה לפי הרמב"ם? קשר את הדברים לתשובתך לשאלה הקודמת.
3. למרות שהרמב"ם סובר כרמב"ן, הוא חולק עליו בברכת המזון ולדעתו קטן יכול להוציא גדול שחייב מדרבנן:
- במה דברים אמורים שיצאו ידי חובתן בזמן שאכלו ולא שבעו שהן חייבים לברך מדברי סופרים ולפיכך מוציאים אותן קטן או עבד או אשה מידי חובתן.
- מה ההבדל בין ברכת המזון למגילה? אם קטן אינו חייב כיצד הוא יכול להוציא בברכת המזון? חשוב על האפשרות שהרמב"ם סובר כתוספות וכרשב"א והקשה עליה מדברי הרמב"ם המובאים בשאלה הקודמת. הצג את תשובתו של הרב רבינוביץ. מה אתה חושב עליה?
4. נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ומן התפילין וחייבין בתפלה ובמזוזה ובברכת המזון.
- הצג שלושה הסברים לדברי המשנה – הסברו של רש"י, ר"ת והמאירי. באיזה קטן עוסקת המשנה לפי כל פירוש, ומהי משמעות 'פטורין'?
5. נשים ועבדים וקטנים פטורים מקריאת שמע, ומלמדין את הקטנים לקרותה בעונתה ומברכין לפני ולאחריה כדי לחנכן במצות.
- הוכח מדברי הרמב"ם שהוא מפרש כמאירי. הסבר כיצד הוא למד מהמשנה את החילוק שלמדנו לעיל.